

KWIAT (298) *sb m*

a jasne.

sg *N* kwiat (119). ◇ *G* kwiatu (52), kwiatu (3); -u : -a *SkarŻyw* (1 : 2), *KochFr* (1 : 1). ◇ *D* kwiatu (4) *FalZioł*, *BielKron*, *KochPs*, *CzahTr*, kwiatowi (2) *Leop*, *CzechEp*. ◇ *A* kwiat (48), kwiatu (1) *BielKom* [w rymie]. ◇ *N a*. *A* kwiat (1) [z tekstu uszkodzonego]. ◇ *I* kwiatem (32); -em (2), -(e)m (30). ◇ *L* kwiecie (4). ◇ *V* kwiecie (1). ◇ *pl N* kwiaty (11). ◇ *G* kwiat(o)w (5). ◇ *D* kwiat(o)m (1). ◇ *A* kwiaty (3). ◇ *I* kwiaty (10), kwiatami (1) *BibRadz*.

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XVIII w*.

1. *Roślina ozdobna, kwitnąca; flos Mącz*, *Cn* [często w funkcji coll.] (207) : *BartBydg* 23b; *BielŻywGlab nlb* 11; *Leop Nah* 1/4; *Mącz* 164c, 393a; *RejŻwierc Aaa4v*; *BiałKaz* B4v; [*Bóg*] przybrał grubą ziemię/ trawą y zioły [...] kwiaty rokofsznemi y wonnemi/ rodzajnymi drzewy *SkarŻyw* 259, 259; *KochFr* 44; gdy wiátr mocny vderzy/ kwiat fię nie odzierzy *ArtKanc* Q20, Q20; wízelka skrytość tobie/ Iák kryfztały/ co máią Swięcę álbo kwiat w łobie *GrabowSet* Nv, E2v [2 r.], K4, K4v, X, Yv; *KochFrag* 20 [2 r.].

W porównaniach (6): *fyn boży/ ktory ieft iako kwiat nad flońce iańnieyfý/ nad ballám wonnieyfý* *OpecŻyw* 15; *RejWiz* 64; *náuki ktoremi łam [św. Grzegorz] ten żywot/ iáko kwiaty wonnemi y piękniemi przeplata/ łam łobie ku zbáwiennej pomocy zbieray*. *SkarŻyw* 253; *Iák łáká w kwiat vpłtrzona/ Ták będzie duřzá w cnoty vłtroiona* *GrabowSet* Fv; *Nie ma/ [...] Liřcia/ lás naygeřćieyfzy Ni kwiatow łáká/ ni źioł w ich hoynořći/ Iák ia łmutkow/ źáłořći* *GrabowSet*. H4v; *KlonWor* **2.

Przysłowie: *Kwiáth bez owocu/ Wiára bez cnoty*. *RejŻwierc* 259v *margin*.

Wyrażenie: »piękniejszy nad kwiatu« (1): *Czyniřz to przeciw wízemu narodowi łwiátá/ Iż ołobę opuřczářz pyękniefzý nád kwiatá* *BielKom* E5.

Zestawienia: [»św. Jakuba kwiat« = *Senecion Jacobaea* L.; *Ś. Jakubek*, bylina lub roślina dwuletnia z rodziny złożonych (*Compositae*): *Iacubá S. kwiat/ łzukay przymiotowe źiele* *SienHerb* D3#v; *Zową teř łomignat s. Iákubá kwiatem* *SienHerb* L2#v, E3#v, L4#v.]

»konikowy kwiat« = *Melilotus officinalis* L. *Lam. em. Thuill. et Melilotus albus* *Med. (Rost)*; *nostrzyk żółty i nostrzyk biały, rośliny dwuletnie dziko rosące z rodziny motylkowatych (Papilionaceae)*; *melilotes, sertula Calep* (2): *Sertula – Otylia, nozdrzek zołti: item, konikowy kwiat. Calep* [973]b, 649a.

[»krolewski kwiat« = *Narcissus (Tourn.) L.*; *narcyz, bylina o ozdobnych kwiatach z rodziny amarylkowatych (Amarillidaceae)*: *Szyřzkowy korzeń Krolewfki kwiat/Narcifřus octauus. wald negelenn*. *SienHerb* L4#v.

»márcowy kwiat« = *Muscari* *Mill.*; *szafirek, bylina cebulkowa z rodziny liliowatych (Liliaceae)*: *HYACINTus, Flos Martii. Márcowy kwiat. Słowo to Hyacintus ieft póřpolité Kwiatu Kofzáycowému/ Leliiey białey/ y Kwiatu Márcowému [...] Hyacintus ten Márcowy fiołek podobny Leliiey w korzeniu* *UrzędowHerb* 168.]

»świętojanski kwiat« = *Chrysanthemum leucanthemum* L. (*Rost*); *złocień włáściwy, bylina z rodziny złożonych (Compositae)*; *buphtalamum Cn* (1): *Świętoiańfki kwiat/ Wołowé oko/ křiąřki. Buphtalmum. Genřsblum/ kalbs aug: S: Iohansblum. SienLek* 208.

[»żabi kwiat« = *Leontoden L.*; brodawnik, bylina z rodziny złożonych (*Compositae*): Mlecz świni/ Pyłk świni/ Zábikwiát/ Rořtrum porcinum. Dens Leonis, Caput monachi. Pfalen Rohrlen *SienHerb* K3#v, E3#v.]

W przen (5) : *RejZwierc* 64; ná Heretykách dziefieyřzjch widziem/ ifz z piłmá zle zrozumiane⁸⁰/ wřzytki bluznierftwá bierzą. práwi nieczyřci páiácy/ zwonne⁸⁰ y zdrowego kwiátu iad zbieráią. *SkarŻyw* 257; Obłapiařz [*Niobe*] źimné groby/ w ktorých (ách niebogo) Skłádlás dziatéczki swoie zágubioné frogo. Takie więc kwiáty leża [.] kořą podfieczone/ Albo defzczem gwałtownym na źiemię złozone. *KochTr* 14; *GrabowSet* K2v; PAnieńtwa kwiátek tu leży řchowany/ Twá řkwápná řmierci ręką rozerwany/ Wřdy twoy iad prózny: bo ten kwiat ku wiořnie Oney ořtátney y wieczney wyrořnie/ Wonie Liliey peřen y czyřtořci/ Y kwitnáć będzie *SzarzRyt* Dv.

Przen (3) :

a) *O Chrystusie* (2) : *OpecŻyw* 18; Znamy cię Mátką bez řkázy/ [...] korař bez nařienia kwiat řwiátu wřzytkiemu woniáiący/wypuřciłá. *SkarŻyw* 112.

b) *O pięknej dziewczynie* (1) :

Wyrażenie: »kwiat polny« (1): IA kwiat polny/ y Lilia padolna [*Ego flos campi et liliium convalium*]. Iáko lilia między cierniem: ták przyiaćiołká moiá między corkámi. *Leop Cant* 2/1.

a. Część rośliny nasiennej, będąca końcowym odcinkiem pędów o gęsto skupionych, silnie przeobrażonych liściach, przeważnie barwnych – organ rozmnażania płciowego rośliny (często w przepisach i receptach jako składnik lekarstw) (136) : *OpecŻyw* 4, 160v; Sin nad oyczem/ ieřt ziele ktore na wiořenę rořcie, kwiathu ieřth podobnego ogrodnemu řzafranowi *FalZioł* I 54d; na rořzczkach [*sirpu*] trzy albo cztery głowki s kwiatem brunatnym w głowkach řiemiączko *FalZioł* I 64c; MAtki bożey len [...] kwitnie żółtym kwiatem *FalZioł* I 79a; niektore [*wodki*] teź s řamych zioł/ niektore z zioł y s kwiatem/ niekthore z řamego kwiecia [*bywajqł*] *FalZioł* II 1c, I 62b [2 r.], 64d, 67a, 69c, 71a (49); *BibRadz Is* 18/5; Calyx, Roźána řzypuřka poki řie yeřtze kwiat nie rořkwitnie. *Mqcz* 32c, 32a, 76a, 77a, 131b; *SienLek* Yv; *Oczko* 4; *SkarŻyw* 493; Rwi/ páńno/ róźą zá nowego kwiátá/ A pomni że ták bieźą twoie łátá. *KochFr* 44; *Calep* 297a, 833a; *GrabowSet* Fv; bym teź řtánáć miáłá/ Gdzie wieczny dzień pánuie/ gdzie swoie gránice Wdźięcznéy Wiořny rozlicznym kwiatem mięni lice *GořCast* 55; *KlonWor* 28.

kwiat od czego (1): *Cytinus* – Kwiat odgranatowego iabłka. *Calep* 285b.

kwiat na czym (3): *BielKron* 446v; piękny kwiat ná drzewie znákiem ieřt dobrego owocu *GórnDworz* L15; *Calep* 928a.

kwiat czyj [*w tym: ai poss* (34), *G sb i pron* (19), *pron poss* (1)] (54): kwiat iego [*řzafranu*] ma włořnoć wyfuřzaiącą j ocieraiącą/ czknienie czyny *FalZioł* I 33c, I 49c [2 r.], 79b [2 r.], 92c, 121d [2 r.], 122a (13); *Mqcz* 455c; *KochFr* 43. Cf *W połáczenia z nazwą rośliny*.

W połáczeniu z nazwą rośliny lub przymiotnikiem od takiej nazwy [*kwiat + okreřlenie* (28), *okreřlenie + kwiat* (11); *w tym: ai poss* (33), *G sb* (6)] (39): CI chrobaczy [...] na kwiecie pńzenicznym gdy kwithnie bywaią naidowany *FalZioł* I 69d, I 107a, 123d, II 4a, 12b, IV 4a (25); *Leop Eccli* 50/8; *BielKron* 446v; *Mqcz* 50d, 155d, 159d, 269b; *SienLek* 72, 128v; *BudBib Eccli* 50/8; *KochEpit* A2v;

Małz wdzięczny swój kwiát różány/ To biały/ á to rumiány. *KochFr* 97; *Calep* 122a; *GrabowSet* Ev; *KořakCath* B2.

W porównaniach (7): *RejWiz* 80; *Leop Eccli* 50/8; rozumiem/ iż co muzyká/ biefiádá/ taniecz/ grá/ ý ine zabawy krotochwilne fą iákoby kwiátem/ tho zálie to náwodzenie páná ku dobremu [...] ieft prawdziwym owocem thego to dworzánitwá. *GórnDworz* Ee3; *BudBib Eccli* 50/8; *CzechRozm* 87; *GrabowSet* Ev; Ktorego to Książęćia śliczność y vrodá/ Iáko kwiát Lilijowy w pośrzodku ogrodá. *KořakCath* B2.

W *przen* (9) : othym pyřfal yřayas rzekáčz vynydzye rořczka řkorzenya yeřfe a na tey rořczcze uynyknye przeřzlyczny kwyat *PatKaz II* 57, 57; *BibRadz Eccli* 39/16; *RejAp* 51v [2 r.]; *SkarJedn* 370; *SkarŻyw* 2, 487; Poległo drzewo/ y rořkorzeniony Pień/ z gruntu vřechł: w tym nieprzeřlácony Kwiát lie z gáľáki obumarley ziawił: A řmutną wdowę poćiechy nábáwił. *GrochKal* 21.

b. bibl. Symbol nietrwałości i przemijania życia doczesnego (31) : *Leop Is* 28/4; Vřchłá trawá zwiádł kwiát/ bo duch Iehowy wionáł nań/ záilte trawá (ieft) lud. *BudBib Is* 40/7, *Is* 40/9; *CzechEp* 122.

W porównaniach (22): *BielŻyw* 136; *LubPs* X4v; *Leop* 4.Esdr 15/50; *RejPos* 302v; *GrzegŚm* 2; *KuczbKat* 430; [człowiek] Iáko kwiát wychodzi y wyciniaią (iy) á vćieką iáko ćień/ y nie zářtánáwia lie. *BudBib lob* 14/2, *Is* 40/6; [człowiek] Podobien kwiátu/ który/ gdy řye rozwináł Nalepiey/ duřnym wiatrem zmorzony zgináł. *KochPs* 154, 151; *SkarŻyw* 248; *MWilKHist* E3v; *CzechEp* 122,155; Ale nie trwála rořkořz ná tym řwiećie/ Vpádnie iáko kwiát zá kořá lećie. *KochFr* 37; *KochPam* 88; *ArtKanc* O4v; *GrabowSet* S2v; *LatHar* 638 *WujNT Iac* 1/10, 1.*Petr* 1/24; *CzahTr* C4.

Wyrażenia: »kwiat polny« = *flos agri PolAnt* [szyk 3 : 3] (6): *LubPs* X4v; *GrzegŚm* 2; *BudBib Is* 40/6; y przez mię wřzytek řwiát Dla iáblká/ wiádł iáko polny kwiát. *MWilKHist* E3v; *ArtKanc* O4v; vřřtánaniem iáko ćień znikomy/ vřchniem iáko kwiát polny/ y przeminiem iáko vřřtna pářá *LatHar* 638.

»kwiat opadający« (1): BIádařz Koronie pychy/ pijánym Eřřráimitom/ y kwiatowi opadáiacemu [flori decidenti]/ řławie rádoći iego *Leop Is* 28/1.

»kwiat trawy, trawny« = *flos faeni PolAnt*, *Vulg* (4 : 1): *BudNT Iac* 1/10; bogáty [...] przemienie iáko kwiát trawny. *WujNT Iac* 1/10; wřřelka chwála iego [ciała] iáko kwiát trawny. *WujNT* 1.*Petr* 1/24, *Iac* 1/11, 1.*Petr* 1/24.

»uwiędły, uschły kwiat« [szyk 2 : 1] (2 : 1): Czo ieft pięknoć przirodzenia obřłuda, krotkie řzczęćie, kwiat rychło vwiędły *BielŻyw* 136; *RejPos* 302v; tu ná ziemi będąc gdy iefřzce řwiátá vřřywáć mogł/ ták im iáko vřchłým kwiátem w zgářdził. *SkarŻyw* 248.

2. Ozdoba w kształcie kwiatu; flos PolAnt (19) Spráwiřł y lichtarř vřkowány ze złotá naczyřřłřego [...] y iáblřřzká y kwiáty na křřtałt liliey řniego pochodzące. *Leop Ex* 25/31, *Ex* 25/33; *WyprKr* 48v; A ná tářřicach cedrowych ktorymi był dom obit we wnąřřř/ było rzeřanie ná křřřtałřh řáblřřek leřnych á kwiátow rozmáitych *BibRadz* 3.Reg 6/18, 3.Reg 6/32, 2.*Par* 4/5; *BielKron* 33 [2 r.], 34, 34v; *BudBib Ex* 37/19, 20, 3.Reg 6/18; Pařáią złóteni we wřřóř nátykáné kwiáty V řřřřpów *GórnTroas* 9.

Wyrażenia: »w kwiaty rzeřany« (1): Bram ieden v dołu złotogłowowi, Axamitem czerwonem w kwiatu rzeřanem powleczeni *WyprKr* 67.

»kwiaty szcztokowate« = *ornament kwiatowy na altembasie tkany z nici metalowej tworzącej pętelki nad powierzchnią tkaniny* (3): Szata Altambafu złotogłowu, s czerwonym Axamitem Opadla, s kwiatu łcziotkowatemi łrebrnemi WyprKr 59v, 76, 83.

Wyrażenie przyimkowe: »w kwiat« (1): Nofi kolnierz w kwiat rożany Nofi kaplerz łaldowany LudWieś A3v.

3. *Coś najlepszego, wybór, ozdoba* (27) : obrął łobie ołobliwy kwiat łpokolenia iákobowego [*Eliget ... excellentiam Iahacob Ps 46/5*] RejPs 70v.

kwiat czyj [w tym: *G sb i pron* (22), *ai poss* (1)] (23): Miłolierdzie kwiat włzytkich wczynkow dobrych RejPos 172v *marg*; łławá wieczna która iełt kwiat cnoty/ Piękniey twoy łtan ozdobi niź złote forboty. RejZwierc B4; KochPs 71; Wy [łw. *męczennicy*] iełtełcie gwiazdy łwiátá tego/ kwiaty kołcielne/ was niepokryłá ziemiá/ ále przyięło niebo SkarŻyw 209, 130; Bogiem náłchnionych Pòetow woniácy KWIAT mdleie [*Jan Kochanowski*] KlonŻal Cv; Proczyłta tám iełt we czci/ kwiat chwálebnych dziewić. KochJez B4; Widzę przednieyfy kwiat przy boku iego Włzytkich trzech łtanow narodú Polłkiego GrochKal 25; Azya [...] byłá iákoby kwiatem włzego Chrzełciáńłtwá (*marg*) Azya przednie czoło krzełciáńłtwá [...] (–) PowodPr 31. Cf Wyrażenia.

W charakterystycznych połączeniach: *kwiat napiękniejszy, osobliwy, przedniejszy, łliczny, woniácy.*

Wyrażenia: »kwiat czystołci« [szyk 2 : 1] (3): OpecŻyw 6; wczłwiwołć á wielki włtyd/ y wziętey od máłki czyłtołci kwiat/ wnim kwitnął. SkarŻyw 459, 241.

»(pierwszy) kwiat młodołci« (9): łmierć [...] Płód wewłzytkim AEgypcie piérworodny zbilá/ Y kwiat rzézwiey młodołci nagle pofułzyłá. KochPs 117; SkarŻyw 14, 206, 580; SiebRozmyłł M2; GosłCast 11, 41 [2 r.]; TV on napięknieyfy kwiat pánieńłkiey młodołci [...] leży pochowany SzarzRyt D2.

»kwiat niewinnołci« (1): łzátan [...] rad bárzo ná piérwly owoc y kwiat niewinnołci zmierza LatHar 1.

»pierwszy kwiat urody« (1): Gdzieź oná twa ozdoba? wdzięczna páni moiá/ Piérwly twey kwiat vrody? GosłCast 23.

a. *Rozkwit, najlepsza pora, młodołć* (3) : Był vmiáłá odeprzeć pokufam ná łwiecie/ Ktorych młodołć nie vydzye gdi kwitnie w łwym kwiecie BielKom C6; áż do kwiatu tego Dni moich/ łłużyłás mi zá wieku moiego. GosłCast 51; TY młodziuchna niewiáłtko która łwe iágody/ Kwiatem piérwlym okrywałł twoy wiek bárzo młody ZbyłPrzyg B2.

4. [Ostatnia niedziela przed Wielkanocą zwana Palmowá [pl]: Konyecz tego pyszma [...] dokonany przesz brata Yadama weczwartek przed kwiaty łata Bozego narodzenia 1524 ŻywEufr 224.]

5. *Zestawienia w funkcji nazw specjalnych* (39): [»kwiat z miedzi, miedziany« = *drobne cząłtki oczyszczonej miedzi powstájące przy oziębieniu miedzi w procesie wypalania*: Druga rzecz iełt Chalcoantos, po łácinie flos aeris, to iełt/ kwiat z miedzi/ ktory iełt ziárnká miedziáne/ bárzo łliczné/ ktoré z piecá wypárłkáia/ gdy wodá poléwáia/ ktorzy miédź wypráwuią. Ten kwiat miedziány ma moc teź łciágáiać UrzędowHerb 401.]

»muszkátowy kwiat« = *osnówka (arillus) drzewa muszkátolowego używane jako przyprawa korzenna lub lekarstwo; flores myrystici* Murm, Mymer¹, BartBydł; *flos muscati* JanStat; *macir, maer* Cn [szyk

23 : 13] (36): *Murm* 118; *Mymer*¹ 18; *BartBydg* 91; *MV* [zkatawy kwiat [...] bywa obierany z drzewa y z orzecha mułzkatowego/ Ma mocz potwierdzaiącą dla swoiey korzenności *FalZioł* III 10a, I 44d, 57b, 58b, 95d, 99a (27); owoc *Miryfityki* rosćie/ podobny żołądziowi/ bo także dwie skorze ná łobie miewa/ pierwłzã iákoby fiatkã fie zákrye/ tę zowiemy kwiat *Mufzkatowy* *BielKron* 446v; *SienLek* 76, 78v, 190; *Oczko* 32v; *SarnStat* 274.

»pszeniczny kwiat« = *najlepsza część ziarna lub bardzo delikatna, wyborowa mąka pszeniczna* (2): *BartBydg* 119; *Pollis* [...] *flos tritici*, *Pfzeniczny kwiat*/ to yeft nayczifłtza á nayprzednieyflza mąká *Mącz* 308c.

»kwiat na życie« = *bardzo delikatna wyborowa mąka* (1): *Pollis*, *flos tritici* – Kwiat naziczie, item fwiatłofcz mąki. *Calep* 818a.

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (6) : *Flos. Eyn blum Kwyát. Murm* 116; *Mymer*¹ 18; *KrowObr* A; *Flos, Kwiat. Mącz* 131a; *Calag* 94b; *Calep* 424b.

Synonimy: 1. *zest.* »św. Jakuba kwiat«: *łomignat*, »przymiotowe ziele«; »konikowy kwiat«: »nozdrzek żółty«, *otylia*; »krolewski kwiat«: »szyszkowy korzeń«; »marcowy kwiat«: »marcowy fijołek«; »świętojański kwiat«: »wołowe oko«; »żabi kwiat«: »mlecz świni«, »pysk świni«; 4. »dzień kwietny«, »kwietna niedziela«, *kwietnica*.

Cf **BEZKWIAT**, **GORZEKWIAT**, **KWIATOPŁODNY**, **KWIECIE**, **ŁŻYKWIAT**

AK